

Nieformalne uczenie się dorosłych w polityce Unii Europejskiej

Karolina Messyasz / Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny, Uniwersytet Łódzki

e-mail: karolina.messyasz@uni.lodz.pl

ORCID: 0000-0003-4534-3739

Streszczenie

Celem niniejszego opracowania jest analiza polityki Unii Europejskiej w odniesieniu do nieformalnego uczenia się osób dorosłych, traktowanego jako część uczenia się przez całe życie. Cel ten ma charakter deskryptywny i wyjaśniający, a zatem służy opisowi i zrozumieniu podstaw i konotacji polityki edukacyjnej UE skierowanej do osób dorosłych. Do jego realizacji zastosowano metodologię jakościową, w tym jakościową analizę treści i zawartości. Materiał badawczy stanowią dokumenty strategiczne UE dotyczące edukacji dorosłych. W pierwszym kroku dokonano dokładnego przeglądu dokumentów świadczących o wzroście znaczenia idei lifelong learning i uczenia się osób dorosłych w polityce UE. W kolejnym kroku przeanalizowano wybrane, aktualnie obowiązujące dokumenty strategiczne dotyczące uczenia się dorosłych (z wyłączeniem dokumentów dotyczących uczenia się młodzieży oraz kształcenia zawodowego) pod kątem ich zawartości. Ten etap ujawnił, że kluczowe znaczenie przypisywane jest kategorii umiejętności. Następny etap analizy materiału polegający na otwartym kodowaniu pozwolił na wygenerowanie głównych tematów porządkujących dokumenty oraz charakteryzujących je określić w postaci kodów. Na ostatnim etapie dążono do zdefiniowania trendów i wykrycia wzajemnych powiązań między polityką edukacyjną dotyczącą dorosłych a innymi imperatywami politycznymi i gospodarczymi UE. Pozwoliło to na odtworzenie logiki strategii uczenia się dorosłych oraz określonej wizji polityczno-gospodarczej leżącej u jej podstaw.

Słowa kluczowe: **Uczenie się nieformalne, dorośli, uczenie się przez całe życie, Unia Europejska.**

Informal adult learning in European Union policy

Abstract

The purpose of this study is to analyze European Union policy in relation to informal adult learning, considered to be part of lifelong learning. The purpose is descriptive and explanatory, and thus serves to describe and understand the basis and connotations of EU educational policy aimed at adults. A qualitative methodology, including qualitative content and content analysis, was used to achieve this. The research material consists of EU policy documents on adult education. In the first step, documents testifying to the growing importance of lifelong learning and adult learning in EU policy were reviewed. In the second step, a selection of current policy documents on adult learning (excluding those on youth learning and vocational training) were analyzed for their content. This step revealed that a key importance is attributed to the category of skills. The next stage of material analysis involved open coding, allowing the main themes that organize the documents and the terms that characterize them to be generated in the form of codes. The final stage sought to define trends and detect interconnections between adult education policy and other EU political and economic directives. This made it possible to reconstruct the logic of the adult learning strategy and its underlying political and economic vision.

Keywords: **Informal learning, adults, lifelong learning, European Union.**

1. WPROWADZENIE. CELE I PODSTAWY METODOLOGICZNE

Edukacja i kształcenie zawodowe stanowią wyłączny zakres kompetencji państw członkowskich Unii Europejskiej (art. 165 i 166 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej). Oznacza to, że każde państwo jest w pełni odpowiedzialne za treść nauczania oraz organizację systemów edukacyjnych i kształcenia zawodowego. Pomimo wyłączenia harmonizacji przepisów ustawowych i wykonawczych, Unia Europejska podejmuje wiele działań na rzecz rozwoju edukacji. Zgodnie z art. 149 i 150 traktatu lizbońskiego prowadzi politykę edukacyjną i kształcenia zawodowego poprzez zachęcanie państw członkowskich do współpracy, wspieranie i uzupełnianie ich działań. Dodatkowym instrumentem unijnej polityki konwergencji wprowadzonym przez traktat lizboński jest tzw. otwarta metoda koordynacji (open method of coordination – OMC). Polega ona na określaniu wytycznych, wspólnych celów, jakościowych i ilościowych wyznaczników, poziomów odniesienia (benchmarks), uzgadnianiu sposobów i terminów monitoringu osiągniętych rezultatów. Dotyczy to również przełożenia przez państwa członkowskie wspólnych wytycznych na konkretne plany i polityki krajowe oraz wzajemnego przeglądu sytuacji i wyników działań. Ten rodzaj zarządzania opiera się także na identyfikacji i rozpowszechnianiu najlepszych praktyk. Przy udziale OMC rozwijana jest unijna przestrzeń lifelong learning (LLL). Unijna polityka uczenia się przez całe życie obejmuje między innymi broszury, zalecenia, rezolucje, statystyki, programy, białe i zielone księgi, agendy, wnioski, deklaracje, konkluzje, komunikaty, wspólne stanowiska, decyzje i plany działania. Ponadto Unia Europejska realizuje szereg programów wspierających wymianę, mobilność i porozumienie w obszarze edukacji.

Śledzenie i analizowanie unijnej dokumentacji jest w tym kontekście ważnym zadaniem badawczym. Dokumenty są zarówno emanacją założeń ideologicznych, jak i przyjętych rozwiązań na poziomie polityki publicznych. W ten sposób budują normatywne wizje i pożądane sposoby funkcjonowania poszczególnych obszarów życia społecznego państw członkowskich oraz żyjących w nich obywateli. W niniejszym tekście podjęto próbę identyfikacji rangi i znaczenia: uczenia się dorosłych w polityce edukacyjnej UE, celów UE w zakresie uczenia się dorosłych, sposobów ich realizacji, założeń leżących u podstaw polityki edukacyjnej UE w zakresie uczenia się dorosłych, znaczenia i rangi nieformalnego uczenia się dorosłych w kontekście pozostałych form uczenia się. Analizie poddano także wymiar językowy dokumentów – wskazując na sposoby nazywania/definiowania edukacji dorosłych – będących wyrazem stosunku decydentów wobec edukacji jako takiej. Cele te przełożono na następujące pytania badawcze:

1. W jaki sposób definiuje się uczenie się dorosłych, w tym nieformalne uczenie się?
2. Jakie cele stawia UE w zakresie uczenia się dorosłych? W jaki sposób UE wspiera obywateli w dostępie do edukacji dorosłych i realizacji założonych celów?
3. Jaką rangę i znaczenie w polityce edukacyjnej UE ma uczenie się dorosłych, w tym nieformalne uczenie się?
4. Czy i w jaki sposób uczenie się dorosłych, w tym jego nieformalny wymiar, zmieniło rangę i znaczenie w polityce edukacyjnej UE?
5. Jakie założenia stoją za przyjętą polityką edukacyjną wobec dorosłych? W kontekście jakich innych procesów jest ona osadzona?
6. Jakie normatywne oczekiwania wobec obywatela/obywatelki UE wyłaniają się z analizowanych dokumentów?

Aby odpowiedzieć na powyższe pytania, zastosowano jakościową analizę zawartości i jakościową analizę treści. Analiza treści to badanie komunikatów tekstowych, zarówno pisanych, jak i ustnych, której celem jest zredukowanie zawartości całego tekstu do jego najważniejszych znaczeń: najczęściej pojawiających się słów, kluczowych wątków, przeważających form gramatycznych i semantycznych itp. Jak wskazuje S. Michalczuk:

chodzi w niej o ujęcie rzeczywistości społecznej dzięki analizie jawnych cech tekstów oraz analizie kontekstów, w których one występują. Zatem zawiera w sobie dwa wymiary: po pierwsze, wymiar deskryptywny, polegający na opisie tego, co jest, oraz wymiar wyjaśniający, polegający na dociekanii, dlaczego tak jest. (Michalczuk, 2009, s. 97)

W przypadku jakościowego zastosowania analizy treści: „celem jest zrozumienie kategorii, jakimi posługują się uczestnicy życia społecznego i dowiedzenie się, jak są one używane w konkretnych działaniach” (Silverman, 2008, s. 150). Dzięki jej zastosowaniu uzyskujemy z jednej strony opis cech przekazu, opis środków, jakich użyto w przekazie, z drugiej możemy wnioskować o nadawcy przekazu lub przyczynach sformułowania przekazu oraz skutkach, jaki dany przekaz wywiera na jego odbiorców (Lisowska-Magdżiarz, 2004; Szczepaniak, 2012). W takim też rozumieniu zastosowano analizę treści w niniejszym opracowaniu.

Materiałem empirycznym do badania był zbiór dokumentów strategicznych UE dotyczących edukacji dorosłych z lat 2020–2022. Podstawową jednostką był pojedynczy dokument, a w szerszym ujęciu cały zbiór, dokumenty bowiem wzajemnie się uzupełniały lub do siebie odwoływały, tylko w grupie stanowiąc znaczeniową całość. Analiza zawartości służyła wyłonieniu jawnych celów i pojęć kluczowych. Celem tematycznej analizy treści było odwzorowanie tematów i sposobów ich poruszania w polityce edukacyjnej UE wobec dorosłych – co oznaczają dla obywatela, jakie działania i zachowania winien podejmować, co jest normatywnie pożądane. Istotne były nie poszczególne słowa, a ogólny sens wypowiedzi i jej kontekst. Analiza miała charakter indukcyjny, tematy, wątki i pojęcia były wyłaniane bez żadnych z góry przyjętych teorii i tez badawczych. Zastosowano tu zasadę podążania badacza za tekstem oraz kodowanie otwarte (Nasalska, 1982; Palska, 1999). Czytając kilkakrotnie materiał empiryczny poprzez odtworzenie kodów, a następnie kluczowych tematów, próbowano naszkicować obraz założeń i znaczeń,

składających się na określone ramy społeczno-polityczno-kulturowe, których częścią są analizowane dokumenty. Zgodnie z założeniami badań jakościowych efektem przeprowadzonej analizy jest drzewo kodowe, będące rodzajem listy zagadnień poruszanych w materiale badawczym, w którym dążono do uchwycenia tego, co szczególne – jakościowe, a nie frekwencyjne – ilościowe (Palska, 1999, s. 166). Artykuł wpisuje się w korpus tekstów podejmujących tematykę uczenia się przez całe życie i uczenia dorosłych, stanowiąc poznawczą kontynuację zagadnienia. Podjęto się w nim szczegółowej analizy najnowszych dokumentów w tym zakresie, próbując wskazać na zakres zarówno zmian, jak i kontynuacji ujawnionych w innych tekstach tendencji (zob. Livingstone, 2001; Baily, 2011; Lawn 2011; Fleming i Finnegan, 2014; Volles, 2014; Fleming, 2016; Rizzo, 2017; Tett, 2018; Holford i in., 2023; Parry i in., 2023).

2. STATUS EDUKACJI W POLITYCE UE. WZROST ZNACZENIA IDEI LIFELONG LEARNING I UCZENIA SIĘ OSÓB DOROSŁYCH

Obecność edukacji w polityce Unii Europejskiej nierozzerwalnie wiąże się z rozwojem idei lifelong learning. Rada Europy stała się aktywna w dziedzinie edukacji dopiero pod koniec lat 60. XX wieku, kiedy ogłosiła, że edukacja ustawiczna jest częścią jej polityki edukacyjnej. Koncentrowała się ona na zapewnieniu dostępu do szkoleń dla osób pracujących i przewyższeniu niedostatecznej edukacji ponadobowiązkowej (post-compulsory education). Celem, jaki postawiła Rada w ramach polityki edukacyjnej, było zreformowanie systemów edukacji, stworzenie europejskiej przestrzeni edukacyjnej oraz polityki społeczno-kulturowej, która kładłaby nacisk na edukację (Volles, 2014, s. 10–11). Temat uczenia się przez całe życie powrócił na agendę UE w latach 90. XX w. wraz z podpisaniem traktatu z Maastricht, w którym edukacja stała się przedmiotem wzmożonych wysiłków harmonizacyjnych Komisji Europejskiej (Official Journal of the European Union, 1992). Uczenie się przez całe życie stało się priorytetem polityki UE, a współpraca w zakresie edukacji doprowadziła do powstania europejskiej przestrzeni edukacyjnej (Lawn i Grek, 2012; Rizzo, 2017). Jednocześnie zaczęto legitymizować podejmowanie inicjatyw edukacyjnych poprzez powiązanie ich z rynkiem pracy. Kształcenie i szkolenie przez całe życie uznano za główny priorytet w rozwiązywaniu ogólnoeuropejskiego problemu zatrudnienia, proponując LLL jako kluczowy środek reformy systemów edukacji i szkolenia zawodowego (Delors, 1993). Ostatecznie zaowocowało to przyjęciem przez Radę Strategii na rzecz uczenia się przez całe życie (Strategy for lifelong learning), w której wykwalifikowana siła robocza wyposażona w niezbędne umiejętności i kompetencje stała się kluczowa (Council of the European Union, 1996).

Idea stania się najbardziej konkurencyjną i dynamiczną, opartą na wiedzy gospodarką na świecie znalazła kontynuację w Strategii lizbońskiej z 2000 r. Kształcenie i szkolenie na różnych etapach życia było postrzegane jako fundamentalne dla osiągnięcia tego efektu. W kolejnych latach powstały kluczowe dokumenty na rzecz rozwoju idei LLL w UE, takie jak Memorandum on lifelong learning (Commission of the European Communities – CEC, 2000), Making a European area of lifelong learning a reality (CEC, 2001), Communication on adult learning: It is never too late to learn (CEC, 2006b), Recommendation on key competences for lifelong learning (CEC, 2006a), Action plan on adult learning: It is always a good time to learn (CEC, 2007). W efekcie uczenie się przez całe życie zostało zdefiniowane jako:

wszelkie formy edukacji ogólnej, kształcenia i szkolenia zawodowego, edukacji pozaformalnej, nieformalnego uczenia się podejmowane przez całe życie i prowadzące do pogłębienia wiedzy, umiejętności i kompetencji w perspektywie osobistej, obywatelskiej, społecznej i/lub związanej z zatrudnieniem. Obejmuje ono także świadczenie usług doradztwa i poradnictwa. (CEC, 2006a, par. 2)

Niezadowalające postępy w modernizacji systemu kształcenia i szkolenia od czasu Strategii lizbońskiej, wysoka stopa bezrobocia wśród młodzieży oraz kryzys umiejętności spowodowały, że w 2008 r. UE podjęła decyzję o stworzeniu Europejskich ram kwalifikacji (European Qualifications Framework – EQF) dla uczenia się przez całe życie (Parlament Europejski i Rada Unii Europejskiej, 2008). W 2009 r. Rada UE przyjęła Konkluzje w sprawie strategicznych ram europejskiej współpracy w dziedzinie kształcenia i szkolenia („ET 2020”), w których wyznaczono wspólne cele strategiczne dla państw członkowskich wraz z zestawem sposobów ich osiągania, wspólne metody pracy i poziomy odniesienia, z których jeden miał służyć zwiększeniu uczestnictwa dorosłych, zwłaszcza nisko wykwalifikowanych, w procesie uczenia się przez całe życie: „Do roku 2020 średnio co najmniej 15% dorosłych powinno uczestniczyć w procesie uczenia się przez całe życie” (Rada Unii Europejskiej, 2009, s. 7). W następnym roku Komisja Europejska przedstawiła dokument Europa 2020: Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu (Europe 2020: A strategy for smart, sustainable and inclusive growth) (Komisja Europejska, 2010), który obejmował inicjatywę mającą na celu integrację pracy i edukacji w ramach procesu uczenia się przez całe życie oraz apel o rozwijanie wiedzy, umiejętności i kompetencji, tak by dzięki temu można było osiągnąć wzrost gospodarczy i zatrudnienie. W 2011 r. ogłoszono Rezolucję Rady w sprawie odnowionej europejskiej agendy w zakresie uczenia się dorosłych (Rada Unii Europejskiej, 2011), a w 2012 r. przedstawiona została strategia Nowe podejście do edukacji: Inwestowanie w umiejętności na rzecz lepszych efektów społeczno-gospodarczych, w której nastąpił wyraźny zwrot w kierunku wyników nauczania i lepszych umiejętności w zakresie przedsiębiorczości (Komisja Europejska, 2012). Podstawą europejskiej współpracy w dziedzinie kształcenia i szkolenia do 2020 r. uczyniono uczenie się przez całe życie, które objęło uczenie się we wszystkich kontekstach – formalnym, pozaformalnym i nieformalnym – i na wszystkich poziomach: od edukacji elementarnej

przez naukę szkolną po szkolnictwo wyższe, kształcenie i szkolenie zawodowe oraz uczenie się dorosłych. Państwa członkowskie, stwarzając szanse w zakresie kształcenia, szkolenia i badań, miały przyczynić się do uczynienia UE wiodącą gospodarką opartą na wiedzy. W następstwie powstało Zalecenie Rady w sprawie walidacji uczenia się pozaformalnego i nieformalnego, w którym wskazano, że do 2018 r. państwa członkowskie powinny posiadać rozwiązania dotyczące walidacji uczenia się pozaformalnego i nieformalnego, umożliwiające: „osobom indywidualnym wykazanie czego nauczyły się poza systemem formalnego kształcenia i szkolenia, w tym podczas mobilności, oraz możliwość wykorzystania tego uczenia się na potrzeby kariery zawodowej i dalszego uczenia się” (Rada Unii Europejskiej, 2012).

W kolejnej perspektywie finansowej przedstawiono co najmniej trzy ważne dokumenty: Zalecenie Rady w sprawie ścieżek poprawy umiejętności: nowe możliwości dla dorosłych, Zalecenie Rady w sprawie europejskich ram kwalifikacji dla uczenia się przez całe życie i uchylające zalecenie Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 23 kwietnia 2008 r. w sprawie ustanowienia europejskich ram kwalifikacji dla uczenia się przez całe życie, Zalecenie Rady w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie. Celem pierwszego z dokumentów była pomoc dorosłym w nabyciu minimalnego poziomu umiejętności czytania i pisania, rozumowania matematycznego, umiejętności cyfrowych i/lub szerszego zestawu umiejętności poprzez przejście do kwalifikacji na poziomie szkoły średniej II stopnia lub równoważnej. Państwa członkowskie miały zaoferować dostęp do ścieżki poprawy umiejętności składającej się z trzech kroków: diagnozy umiejętności, wsparcia edukacyjnego dopasowanego do indywidualnych potrzeb uczestników oraz walidacji efektów uczenia się (Rada Unii Europejskiej, 2016). W drugim dokumencie założono unowocześnienie systemów kształcenia i szkolenia oraz zwiększenie szans zatrudnienia, mobilności i integracji społecznej pracowników i osób uczących się. Ponadto zalecenie miało na celu lepsze powiązanie uczenia się formalnego, pozaformalnego i nieformalnego oraz wspieranie walidacji efektów uczenia się uzyskanych na różne sposoby (Rada Unii Europejskiej, 2017). W trzecim z wymienionych dokumentów zdefiniowano kompetencje kluczowe, które rozwija się:

w perspektywie uczenia się przez całe życie, począwszy od wczesnego dzieciństwa przez całe dorosłe życie, za pomocą uczenia się formalnego, pozaformalnego i nieformalnego, we wszystkich kontekstach, w tym w rodzinie, szkole, miejscu pracy, sąsiedztwie i innych społecznościach. (Rada Unii Europejskiej, 2018, s. 7)

Zaliczono do nich kompetencje: (1) w zakresie rozumienia i tworzenia informacji, (2) w zakresie wielojęzyczności, (3) matematyczne oraz w zakresie nauk przyrodniczych, technologii i inżynierii, (4) cyfrowe, (5) osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się, (6) obywatelskie, (7) w zakresie przedsiębiorczości, (8) w zakresie świadomości i ekspresji kulturalnej (Rada Unii Europejskiej, 2018). Dodatkowo, na Szczycie Społecznym na rzecz Sprawiedliwego Zatrudnienia i Wzrostu Gospodarczego, który odbył się w Göteborgu (2017), Parlament Europejski, Rada Unii Europejskiej i Komisja Europejska podpisały Europejski filar praw socjalnych. Filar to zbiór 20 podstawowych zasad i założeń, który miał przyczynić się do zbudowania silnej socjalnej Europy. W dokumencie podkreślono znaczenie prawa do edukacji dla każdego, w tym prawa osób dorosłych do otrzymania wsparcia m.in. w szkoleniu i zmianie kwalifikacji zawodowych (zasada 1):

Każda osoba ma prawo do edukacji włączającej, charakteryzującej się dobrą jakością, szkoleń i uczenia się przez całe życie w celu utrzymania i nabywania umiejętności, które pozwolą jej w pełni uczestniczyć w życiu społeczeństwa i skutecznie radzić sobie ze zmianami na rynku pracy. (Parlament Europejski, Rada Unii Europejskiej, Komisja Europejska, 2017).

Zostało to wzmocnione zasadą czwartą, czyli prawem do otrzymania wsparcia w poszukiwaniu pracy, szkoleniu się i zmianie kwalifikacji, a także przeniesienia uprawnień do ochrony socjalnej i do szkolenia w trakcie przekwalifikowania zawodowego (Parlament Europejski, Rada Unii Europejskiej i Komisja Europejska, 2017). Silną Europę socjalną uznano za fundament nie tylko dobrobytu i dobrostanu europejskich obywateli, lecz także konkurencyjnej gospodarki. Kluczem do tego uczyniono wykwalifikowaną, innowacyjną siłę roboczą, zdolną do kształtowania transformacji ekologicznej i cyfrowej oraz do dostosowywania się do niej.

W 2021 r. rozpoczęła się kolejna perspektywa finansowa, co wiąże się z nowymi założeniami, źródłami i strumieniami finansowania. Ton i kierunek dalszego rozwoju UE zostały jednak określone w dokumentach takich jak Wytyczne polityczne na następną kadencję KE Ursuli von der Leyen (2019–2024) czy Nowy program strategiczny na lata 2019–2024 Rady Europejskiej. Celem najnowszej perspektywy rozwojowej ma być zielona i cyfrowa transformacja. Przewodnicząca Komisji podkreśliła, że „umiejętności i kształcenie to siła napędowa europejskiej konkurencyjności i innowacji” (Komisja Europejska, 2019, s. 16). By móc je urzeczywistnić, należy zlikwidować trudności w uczeniu się, poprawić dostęp do wysokiej jakości edukacji, umożliwić osobom uczącym się łatwiejsze przemieszczanie się między systemami kształcenia w różnych krajach oraz zmienić kulturę edukacji w kierunku uczenia się przez całe życie. W Nowym programie strategicznym UE na lata 2019–2024 podkreślono konieczność zwiększenia inwestycji w umiejętności i edukację (Rada Europy, 2019).

Idea uczenia się przez całe życie przekształciła się z epizodycznego tematu w centralny element polityki Unii Europejskiej. Edukację rozumianą w kategoriach lifelong learning uczyniono kluczem do rozwiązania różnych problemów UE takich jak bezrobocie, niska innowacyjności, brak przedsiębiorczości. Uczenie się przez całe życie uznano za kluczową zasadę współpracy w dziedzinie edukacji i zatrudnienia, narzędzie do zmodernizowania i zintegrowania systemów edukacji i szkoleń krajów członkowskich, jak również uczynienia z UE światowego lidera w zakresie gospodarki opartej na wiedzy. W ten sposób uczenie całożyciowe przestało być możliwością, a stało się koniecznością, sama zaś zdolność i gotowość do ciągłego uczenia pożądaną kompetencją. Pierwotnie filozoficzno-humanistyczna wizja edukacji została zamieniona w pragmatyczną strategię służącą podnoszeniu kompetencji istotnych z punktu widzenia rynku pracy (Worek, 2019) i jakości

kapitału ludzkiego, który w XXI wieku stał się kluczowym zasobem dla wzrostu gospodarczego. Jednocześnie przekształceniu ulegała narracja o edukacji, która w wymiarze językowym wyrażona została zastąpieniem terminu „edukacja przez całe życie” terminem „uczenie się przez całe życie”.

3. ANALIZA JAWNEJ ZAWARTOŚCI DOKUMENTÓW UE DOTYCZĄCYCH UCZENIA SIĘ OSÓB DOROSŁYCH – KLUCZOWA ROLA UMIEJĘTNOŚCI

Wprowadzenie do agendy idei lifelong learning spowodowało zwiększenie zainteresowania edukacją osób dorosłych. Zmiany w cyklu ludzkiego życia (np. jego wydłużenie, pojawienie się nowych faz) wymusiły odejście od tradycyjnego podziału na czas nauki przypadający na młodość i czas pracy przypadający na dorosłość. Drugim ważnym źródłem przekierowania uwagi na ten obszar była kwestia nieustającego rozwoju technologicznego, który ma ogromny wpływ na rynek pracy (np. w obszarze zapotrzebowania na zawody i umiejętności). W świecie permanentnej zmiany umiejętności nabyte w młodości, głównie w toku edukacji formalnej, nie wystarczają na cały okres aktywności zawodowej. Po trzecie nacisk na uczenie się w dorosłości jest wynikiem zmian demograficznych. W wyniku kurczenia się liczby dzieci i osób młodych (obecnie dzieci stanowią 15,1%, a młodzież 16,5% populacji UE) (Eurostat, 2020), które podlegają różnym obowiązkowym formom edukacji, pojawia się potrzeba uczenia się osób dorosłych, w tym również seniorów. Po czwarte odbudowa po pandemii COVID-19 oraz ekologiczna i cyfrowa transformacja przyspieszyły zmiany w sposobie życia, uczenia się i pracy. Zgodnie z obowiązującym paradygmatem nasze umiejętności dezaktualizują się szybciej niż kiedyś, wobec czego Europejczycy muszą uaktualniać swoją wiedzę, umiejętności i kompetencje, aby wypełnić lukę między kształceniem i szkoleniem a wymogami zmieniającego się rynku pracy. Edukacja osób dorosłych polegająca na rozwoju umiejętności ma zwiększać spójność społeczną i wspierać aktywną postawę obywatelską, a także sprzyjać konkurencyjności przedsiębiorstw i gospodarek europejskich. Umiejętności są kluczowym czynnikiem do sukcesu zielonej i cyfrowej transformacji. W takim kontekście jednym z głównych celów UE jest podnoszenie i nieustająca aktualizacja umiejętności oraz wytworzenie zdolności do zmiany kwalifikacji na wszystkich etapach życia. To z kolei wymaga zwiększenia udziału osób dorosłych w szkoleniu i kształceniu¹. W UE prowadzi się znaczące działania na rzecz wzmocnienia europejskiego zasobu umiejętności, co znalazło wyraz w wielu powstałych lub odnowionych dokumentach, takich jak²:

- Komunikat Komisji Europejski program na rzecz umiejętności, służący zrównoważonej konkurencyjności, sprawiedliwości społecznej i odporności (2020);
- Komunikat Komisji w sprawie utworzenia europejskiego obszaru edukacji do 2025 r. (2020);
- Plan działania na rzecz Europejskiego filaru praw socjalnych (2021)
- Rezolucja Rady w sprawie strategicznych ram europejskiej współpracy w dziedzinie kształcenia i szkolenia na rzecz europejskiego obszaru edukacji i w szerszej perspektywie (2021–2030) (2021);
- Rezolucja Rady w sprawie nowej europejskiej agendy w zakresie uczenia się dorosłych na lata 2021–2030 (2021);
- Zalecenie Rady w sprawie indywidualnych rachunków szkoleniowych (2021);
- Zalecenie Rady w sprawie europejskiego podejścia do mikroświadczeń na potrzeby uczenia się przez całe życie i zdolności do zatrudnienia (2021);
- Zalecenie Rady w sprawie uczenia się na rzecz zrównoważenia środowiskowego (2022).

Analiza zawartości wymienionych wyżej aktów wskazuje, że podejście do uczenia się dorosłych uległo zmianie. Zajmuje ono szczególne miejsce w kształceniu całościowym i ma być częścią tożsamości europejskiej oraz europejskiego stylu życia. Centralnym pojęciem są umiejętności, których rozwój stanowi odpowiedź na zasadnicze wyzwania. W nomenklaturze analizowanych dokumentów są one kluczowym czynnikiem decydującym o sukcesie jednostek oraz powodzeniu transformacji wspólnoty europejskiej. UE proponuje różne mechanizmy wsparcia zdobywania, uzupełniania, jak i aktualizacji umiejętności swoich obywateli. Dokumenty wskazują na potrzebę wytworzenia odpowiedniego środowiska dla uczenia się, na które ma składać się odpowiednia infrastruktura, wysokiej jakości oferta kształcenia i szkolenia, wykwalifikowana kadra, wsparcie finansowe oraz systemy motywacji i bodźcowania do podejmowania wysiłku edukacyjnego. Proponuje się indywidualizację

¹ Kształcenie dorosłych to szerokie pojęcie, obejmujące m.in. uczenie się formalne, pozaformalne i nieformalne, kształcenie i szkolenie zawodowe (VET), kształcenie i szkolenie zawodowe w miejscu pracy (CVET).

² Zestawienie zawiera tylko wybrane dokumenty, których wybór podyktowany był przedmiotem analizy. W ramach UE powstało znacznie więcej dokumentów, które częściowo dotyczą również uczenia się osób dorosłych. Są to np. dokumenty z zakresu kształcenia i szkolenia zawodowego (VET i CVET), dotyczące rozwoju umiejętności cyfrowych, kształcenia młodzieży rozumianej w UE jako osoby 18–30 lat. W dokumentach UE kształcenie dorosłych, kształcenie młodzieży i kształcenie zawodowe są obszarami zachodzącymi na siebie, trudnymi do operacyjnego rozdzielenia.

podejścia, uelastycznienie i odformalizowanie uczenia się w dorosłości, tak by coraz mniej przypominało ono proces formalnej nauki, czy szkolenia wyłącznie zawodowe. Ponadto w centrum uwagi umieszcza się obywateli, dla których tworzy się mechanizmy i narzędzia wspierające proces uczenia się, jednocześnie mające służyć jako rodzaj nagrody za podjęty trud. Poza określeniem priorytetów i działań, w dokumentach zdefiniowane są cele i wskaźniki wraz z poziomami odniesienia. Analizowane dokumenty stanowią wspólny obieg, uzupełniają się, powtarzają i wzmacniają pewne treści. We wszystkich podkreśla się konieczność usuwania barier w uczeniu się i poprawy dostępu do wysokiej jakości kształcenia dla wszystkich. W większości przewijają się wątki konieczności zwielokrotnienia wysiłku na rzecz wzmocnienia edukacji cyfrowej i ekologicznej, poprzez poprawę umiejętności w obu zakresach. W poniższej tabeli przedstawiono cele dotyczące uczenia się dorosłych, które zostały uwzględnione w analizowanych źródłach.

Tabela 1 Cele dotyczące uczenia się dorosłych w wybranych dokumentach UE

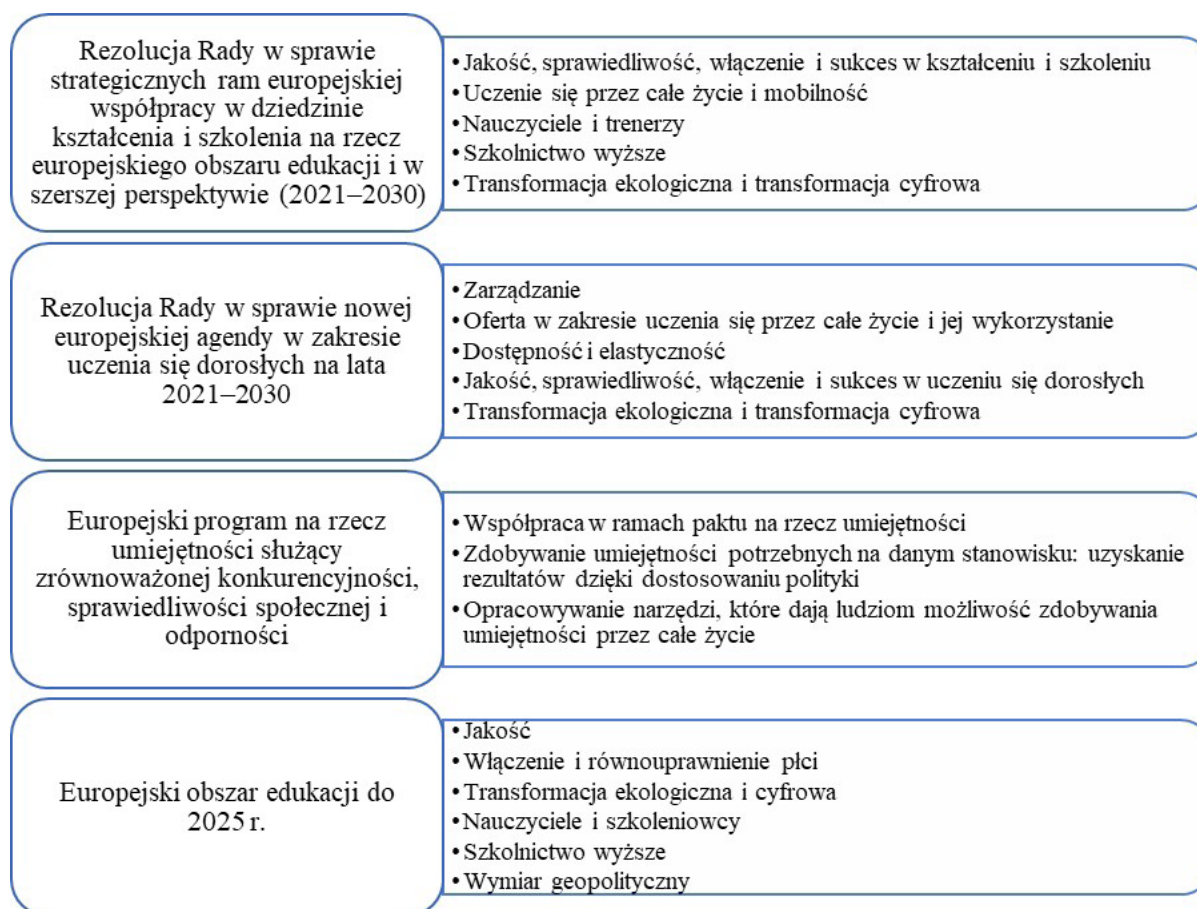
Cele	Dokumenty źródłowe
<p>Do 2025 r. w procesie uczenia się powinno co roku uczestniczyć w UE 120 milionów osób dorosłych. Odpowiada to 50% populacji osób dorosłych i przeprowadzeniu około 540 mln działań szkoleniowych dla tej grupy w okresie pięciu lat</p>	<p>Europejski Program na rzecz umiejętności służący zrównoważonej konkurencyjności, sprawiedliwości społecznej i odporności</p>
<p>Do 2025 r. odsetek osób dorosłych w wieku 25–64 lata, które w ciągu ostatnich 12 miesięcy uczestniczyły w uczeniu się, powinien wynosić co najmniej 47%</p>	<p>Rezolucja Rady w sprawie strategicznych ram europejskiej współpracy w dziedzinie kształcenia i szkolenia na rzecz europejskiego obszaru edukacji i w szerszej perspektywie; Rezolucja Rady w sprawie nowej europejskiej agendy w zakresie uczenia się dorosłych na lata 2021–2030</p>
<p>Do 2025 r. w procesie uczenia się powinno co roku uczestniczyć w UE 14 milionów nisko wykwalifikowanych osób dorosłych. Odpowiada to 30% populacji w tej grupie i przeprowadzeniu około 60 mln działań szkoleniowych dla tej grupy w okresie pięciu lat</p>	<p>Europejski Program na rzecz umiejętności służący zrównoważonej konkurencyjności, sprawiedliwości społecznej i odporności</p>
<p>Do 2025 r. 2 miliony osób poszukujących pracy lub co piąta taka osoba powinny mieć niedawne doświadczenie związane z uczeniem się. Odpowiada to 20% populacji w tej grupie i przeprowadzeniu około 40 mln działań szkoleniowych dla tej grupy w okresie pięciu lat</p>	<p>Europejski Program na rzecz umiejętności służący zrównoważonej konkurencyjności, sprawiedliwości społecznej i odporności</p>
<p>Do 2030 r. odsetek osób dorosłych w wieku 25–64 lat, które w ciągu ostatnich 12 miesięcy uczestniczyły w uczeniu się, powinien wynosić co najmniej 60%</p>	<p>Plan wdrażania europejskiego filaru praw socjalnych; Rezolucja Rady w sprawie nowej europejskiej agendy w zakresie uczenia się dorosłych na lata 2021–2030</p>

Cele	Dokumenty źródłowe
Do 2025 r. 230 mln dorosłych (16–74 lat) powinno posiadać co najmniej podstawowe umiejętności cyfrowe, co obejmuje 70% osób dorosłych w UE	Europejski Program na rzecz umiejętności służący zrównoważonej konkurencyjności, sprawiedliwości społecznej i odporności
Do 2030 r. co najmniej 80% osób w wieku 16–74 lat powinno mieć podstawowe umiejętności cyfrowe	Plan wdrażania Europejskiego filaru praw socjalnych; Europejski Program na rzecz umiejętności służący zrównoważonej konkurencyjności, sprawiedliwości społecznej i odporności
Do 2025 r. odsetek osób w wieku 30–34 lata z wykształceniem wyższym powinien wynosić co najmniej 50%	Komunikat Komisji w sprawie utworzenia europejskiego obszaru edukacji do 2025 r.
Do 2030 r. odsetek osób w wieku 25–34 lata z wykształceniem wyższym powinien wynosić co najmniej 45%	Rezolucja Rady w sprawie strategicznych ram europejskiej współpracy w dziedzinie kształcenia i szkolenia na rzecz europejskiego obszaru edukacji i w szerszej perspektywie

Źródło: opracowanie własne

Kształcenie dorosłych jest jednym z obszarów priorytetowych działań w zakresie krzewienia kultury uczenia się przez całe życie oraz gospodarczego i obywatelskiego rozwoju Unii Europejskiej. W Planie działania na rzecz Europejskiego filaru praw socjalnych podkreśla się, że zwiększenie udziału osób dorosłych w szkoleniach ma zasadnicze znaczenie dla poprawy zdolności do zatrudnienia, pobudzania innowacji, zapewnienia sprawiedliwości społecznej i zaradzenia brakowi umiejętności cyfrowych. Wobec tego postuluje się zintensyfikowanie starań w tym zakresie (Komisja Europejska, 2021). W Europejskim programie na rzecz umiejętności Komisja zawarła konieczność (1) współpracy w ramach „Paktu na rzecz umiejętności”, mającej połączyć różnych interesariuszy, którym przyświeca cel podnoszenia i zmiany kwalifikacji europejskiej siły roboczej; (2) zdobywania umiejętności związanych ze stanowiskiem pracy, w tym umiejętności na całe życie (umiejętność korzystania z mediów, kompetencje obywatelskie, wiedza finansowa, znajomość zagadnień środowiskowych, kompetencje zdrowotne); (3) opracowania narzędzi, które dadzą ludziom możliwość zdobywania umiejętności przez całe życie (indywidualne rachunki szkoleniowe, mikropoświadczenia, platforma Europass). W tym podejściu zakłada się, że to obywatele przejmują inicjatywę, otrzymują wsparcie i narzędzia, których potrzebują, aby regularnie uczestniczyć w procesie uczenia się (Komisja Europejska, 2020a). W Komunikacie w sprawie utworzenia europejskiego obszaru edukacji do 2025 r. KE postuluje by strategie uczenia się przez całe życie umożliwiały osobom, które wcześniej skończyły naukę, ponowne jej podjęcie, a innym, w tym seniorom, nabywanie i aktualizowanie umiejętności, których wymagają zawody przyszłości (Komisja Europejska, 2020b). Ogólnym celem nowej Europejskiej agendy w zakresie uczenia się dorosłych na lata 2021–2030 jest poszerzenie i doskonalenie oferty, promocji i wykorzystania dostępnych dla wszystkich możliwości uczenia się formalnego, pozaformalnego i nieformalnego. Nacisk położony jest na wyeliminowanie barier w uczeniu się dorosłych takich jak brak czasu na naukę, niskie umiejętności podstawowe i zawodowe, niedostępność, niski poziom motywacji, obowiązki domowe i zawodowe oraz negatywne nastawienie do uczenia się. Podkreśla się konieczność zindywidualizowania, uelastycznienia i zróżnicowania oferty dla osób dorosłych, co ma służyć zwiększeniu ich uczestnictwa w edukacji, włączenia i motywacji do uczenia się (Rada Unii Europejskiej, 2021a). Rezolucja Rady w sprawie Strategicznych ram europejskiej współpracy w dziedzinie kształcenia i szkolenia na rzecz europejskiego obszaru edukacji i w szerszej perspektywie (2021–2030) przewiduje wśród pięciu priorytetów zwiększanie jakości, sprawiedliwości, włączenia i sukcesu dla wszystkich w kształceniu i szkoleniu oraz zapewnienie wszystkim rzeczywistych możliwości uczenia się przez całe życie i mobilności (Rada Unii Europejskiej, 2021b). Z kolei w Zaleceniu Rady w sprawie uczenia się na rzecz zrównoważenia środowiskowego zwraca się uwagę na rozwój wiedzy, umiejętności i postaw, by zmieniać wzorce konsumpcji i produkcji, prowadzić zdrowszy tryb życia, a tym samym przyczyniać się do transformacji europejskich społeczeństw. Powinno to odbywać się w uczeniu formalnym, pozaformalnym i nieformalnym od dzieciństwa po wiek senioralny (Rada Unii Europejskiej, 2022).

Rysunek 1 Obszary priorytetowe w dokumentach UE dotyczących uczenia się dorosłych

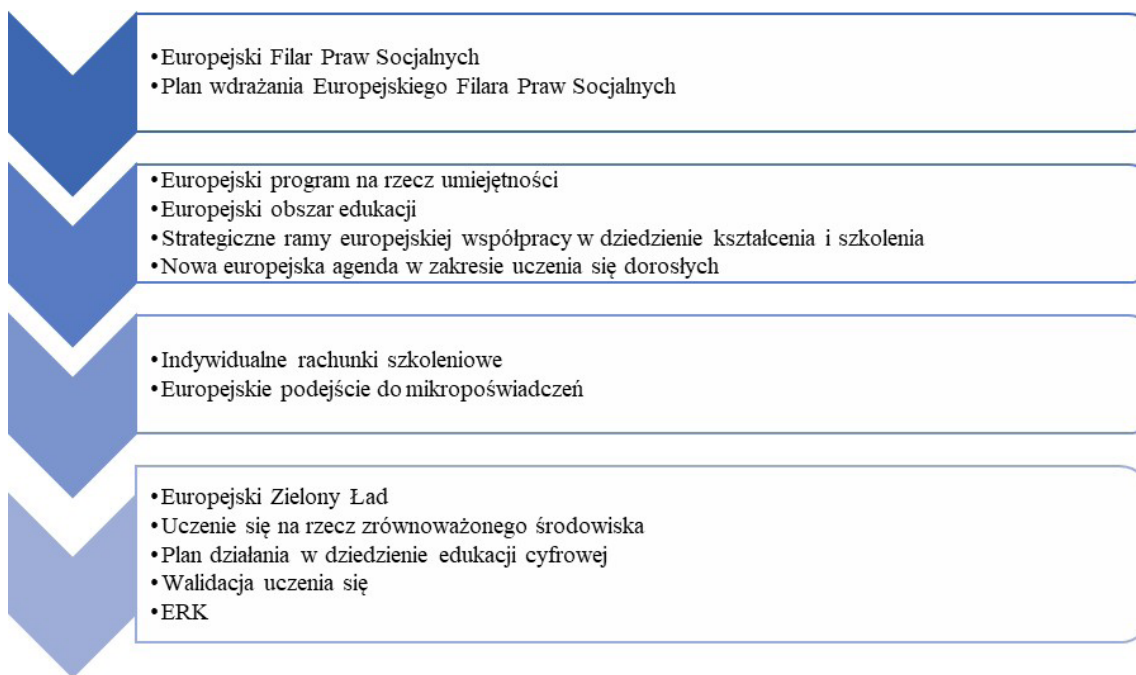
Źródło: opracowanie własne

Aby móc zrealizować powyższe założenia i cele, zaplanowano powstanie różnych narzędzi, które mają służyć ponownemu i stałemu włączeniu osób dorosłych o różnym statusie w proces uczenia. Kluczowe znaczenie po stronie popytowej przypisano indywidualnym rachunkom szkoleniowym oraz mikroświadczeniom. Obie inicjatywy mają stanowić zachętę do korzystania ze szkoleń, dać dorosłym środki na ich realizację i zapewnić ich opłacalność. Celem Zalecenia Rady w sprawie indywidualnych rachunków szkoleniowych jest:

wspieranie wszystkich osób dorosłych w wieku produkcyjnym w dostępie do szkoleń, w tym w zakresie przekwalifikowania zawodowego, niezależnie od ich statusu na rynku pracy lub statusu zatrudnienia oraz zwiększenie motywacji osób do poszukiwania szkoleń oraz wspierających ich w tym zachęt (Rada Unii Europejskiej, 2021c, s. 5).

Uprawnienia do szkoleń zdeponowane na indywidualnych rachunkach szkoleniowych mają być bezpośrednim wsparciem finansowym, oddzielnym od ich pierwotnego sponsora, w pełni przynależąc do poszczególnych osób. Ma być to narzędzie wspierające podnoszenie i zmianę kwalifikacji osób dorosłych (Rada Unii Europejskiej, 2021c). Z kolei Zalecenie Rady w sprawie europejskiego podejścia do mikroświadczeń na potrzeby uczenia się przez całe życie i zdolności do zatrudnienia ma być odpowiedzią na zapotrzebowanie na bardziej elastyczne, zorientowane na osobę uczącą się formy kształcenia i szkolenia, proponując narzędzie w postaci mikroświadczeń. Mają one umożliwiać nabywanie i uznawanie wiedzy, umiejętności i kompetencji w krótszym czasie, uzupełniając tradycyjne kwalifikacje. Mogą być opracowywane i oferowane przez rozmaite podmioty w różnych formalnych, pozaformalnych i nieformalnych środowiskach uczenia się. Mikroświadczenia są samodzielnym dokumentem lub elementem szerszej dokumentacji poświadczającym efekty uczenia się uzyskane w wyniku nauki w krótkim wymiarze. Należą do osoby uczącej się i mogą być udostępniane i przenoszone. Mają pomóc osobom korzystającym z indywidualnych rachunków szkoleniowych w zapewnieniu jakości szkolenia i późniejszego uznania ich starań, przez obecnych i przyszłych pracodawców, przyczynić się do uznawania dotychczasowych efektów uczenia się i nabytych umiejętności oraz walidacji uczenia się pozaformalnego i nieformalnego (Rada Unii Europejskiej, 2021d).

Rysunek 2 Wzajemne powiązanie dokumentów UE tworzących ekosystem prawny uczenia się dorosłych

Źródło: opracowanie własne

Umiejętności są najważniejszym elementem europejskiego sposobu życia, w związku z czym Komisja Europejska mocno podkreśla potrzebę nieustającej ich aktualizacji oraz podniesienia poziomu umiejętności cyfrowych i ekologicznych. W szeregu dokumentów zaleca się wytworzenie i zaimplementowanie kultury uczenia się przez całe życie, stworzenie odpowiedniego ekosystemu dla uczenia się dorosłych oraz uzupełniania umiejętności i kwalifikacji osób w wieku produkcyjnym, zarówno pracujących, jak i pozostających poza rynkiem pracy. Tak skonstruowane środowisko uczenia się ma motywować osoby dorosłe do ciągłego kształcenia poprzez poszerzanie, doskonalenie i dostosowywanie oferty do indywidualnych potrzeb, promocję i dostępność uczenia się formalnego, pozaformalnego i nieformalnego dla każdego, skuteczny system poradnictwa oraz zrównoważone finansowanie.

W analizowanych dokumentach nieformalne uczenie się (informal education) stanowi integralną całość systemu kształcenia osób dorosłych. Zostało ono zdefiniowane w 2012 r. jako:

uczenie się wynikające z codziennej aktywności w pracy, w rodzinie lub w czasie wolnym. Nie jest zorganizowane ani usystematyzowane pod względem celów, czasu ani pomocy w nauce. Uczenie się nieformalne może być niezamierzone ze strony osoby uczącej się³. (Rada Unii Europejskiej, 2012)

Eurostat z kolei definiuje je jako:

intencjonalne, lecz mające mniej zorganizowaną formę, mogące odbywać się w rodzinie, miejscu pracy i życiu codziennym, przybierając postać samokształcenia, przekazywania i zdobywania wśród członków rodziny lub społeczności. (Eurostat, 2016, s. 15)

Nie istnieją osobne dokumenty dotyczące wyłącznie tego formatu uczenia się, jednak podkreśla się, że dorośli uczą się, głównie korzystając z trybów pozaformalnego i nieformalnego. W ramach Strategii rozwoju umiejętności dorosłych UE wspiera ich nieformalne uczenie się poprzez jego popularyzowanie, podnoszenie jego jakości, uznawanie jego wyników i walidację. Zwraca się uwagę, że dorośli uczą się w różnych kontekstach, czerpiąc wiedzę i umiejętności przy różnych okazjach, które są bardziej dopasowane do ich zobowiązań rodzinno-zawodowych. W związku z tym kształcenie i szkolenie powinny być w większym stopniu zorientowane na osobę uczącą się oraz zapewniać krótkie okresy uczenia się pozwalające nabywać lub aktualizować docelowe kompetencje. Unia Europejska wspiera działania zapewniające widoczność i podkreślające wartość umiejętności

³ Przykładami efektów uczenia się nieformalnego są: umiejętności zdobyte w wyniku doświadczeń życiowych i zawodowych, umiejętności zarządzania projektami lub umiejętności w dziedzinie technologii informacyjno-komunikacyjnych zdobyte w pracy, znajomość języków i umiejętności międzykulturowe uzyskane podczas pobytu w innym kraju, umiejętności w dziedzinie technologii informacyjno-komunikacyjnych zdobyte poza pracą zawodową, a także umiejętności zdobyte poprzez wolontariat, zajęcia kulturalne, sport, pracę z młodzieżą lub czynności wykonywane w domu (np. opieka nad dzieckiem).

nabytych poprzez uczenie się pozaformalne i nieformalne. W ramach UE dąży się do budowania i monitorowania wspólnych europejskich zasad identyfikacji oraz walidacji uczenia się pozaformalnego i nieformalnego, a państwom członkowskim zaleca się, by umożliwiły realizację tych zasad, tak by uzyskane na tych drogach kompetencje można było uznawać na rynku pracy (m.in. poprzez rozwijanie i promocję systemów walidacji).

Zwiększone zainteresowanie nieformalnym uczeniem się, czyli uczeniem się przez doświadczenie, oraz nasilenie działań w tym zakresie, wynika z niepokojących wskaźników dotyczących tego obszaru. W 2019 r. średnia unijna osób dorosłych w wieku 25–64 lat, które w ciągu czterech tygodni poprzedzających badanie uczestniczyły w uczeniu się, wynosiła jedynie 10,8%, a w 2020 r. spadła do 9,2% (Komisja Europejska, 2020b; Eurostat, 2020). Natomiast w sprawozdaniu Edukacja i szkolenia dorosłych w Europie. Ścieżki prowadzące do umiejętności i kwalifikacji znaczący odsetek dorosłych w Europie ma niski poziom umiejętności rozumienia i tworzenia informacji, umiejętności rozumowania matematycznego i umiejętności cyfrowych (Komisja Europejska, EACEA i Eurydice, 2021). To sprawia, że uczenie się dorosłych zajmuje szczególne miejsce wśród priorytetów unijnych. Jak pokazują badania BKL w Polsce:

najszerzej wykorzystywanym sposobem uczenia się jest właśnie nieformalne uczenie się. W ten sposób swoje kompetencje rozwijało 71% dorosłych Polaków w wieku 25–64 lat. Jest to nieznacznie więcej niż w 2019 r. i 2017 r.⁴ (Górniak i in., 2022)

4. JAKOŚCIOWA ANALIZA TREŚCI – PRZEZ UCZĄCEGO SIĘ OBYWATELA KU LEPSZEJ GOSPODARCE

Dokumenty zostały także poddane jakościowej analizie treści z zastosowaniem otwartego kodowania. Punktem wyjścia było uznanie „umiejętności” za kategorię kluczową z punktu widzenia polityki edukacyjnej UE. Pierwszy etap analizy materiału polegał na wygenerowaniu głównych tematów porządkujących teksty. W ten sposób udało się wyróżnić pięć wiodących tematów. Na następnym etapie analizy nastąpiło wyłonienie kodów. Na tej podstawie udało się pogrupować cytaty i przypisać je wyróżnionym kodom. Proces analizy w pierwszej fazie odbywał się w sposób indukcyjny, czyli od szczegółu do ogółu, a następnie odwrotnie. Całość można określić jako wielokrotnie powtarzaną „abdukcję” (por. Czyżewski, 1997, s. 84). Szczegółowy zestaw tematów i kodów (wątków kluczowych) przedstawia tabela 2 (w nagłówkach umieszczono tematy, a pod nimi przypisane im kody).

Tabela 2 *Drzewo kodowe polityki uczenia się dorosłych*

Przyczyny uruchomienia polityki na rzecz umiejętności – dlaczego należy podjąć działania?
<p>Zmiany demograficzne Zmiana klimatu Zmiana technologiczna Skutki społeczno-ekonomiczne pandemii COVID-19 Niedopasowanie umiejętności Szybsza dezaktualizacja umiejętności Niedobór umiejętności cyfrowych Niedobór umiejętności ekologicznych Niski poziom kompetencji podstawowych Niski poziom uczestnictwa osób dorosłych w uczeniu się</p>
Działania na rzecz umiejętności – jakie działania podjąć?
<p>Skuteczna polityka w zakresie umiejętności Zmiana paradygmatu w zakresie umiejętności / niespotykana wcześniej przemiana zestawów umiejętności Inwestowanie w kształcenie i szkolenie, umiejętności i kompetencje Rozwój, poprawa i dostosowanie umiejętności wszystkich pokoleń, w tym ekologicznych i cyfrowych Identyfikacja i grupowanie zestawu umiejętności każdej osoby Wykorzystanie wszystkich talentów i całej różnorodności Udostępnienie uczenia się przez całe życie wszystkim zainteresowanym</p>

⁴ W badaniu BKL w przypadku nieformalnego uczenia się respondenci są pytani jedynie o aktywność w ciągu ostatnich 12 miesięcy poprzedzających badanie, nie zadaje się pytania odnoszącego się do 4 ostatnich tygodni.

Zapewnienie możliwości w zakresie uczenia się formalnego, pozaformalnego i nieformalnego
Dostęp do atrakcyjnych, innowacyjnych i włączających programów uczenia się
Zapewnienie ukierunkowanego szkolenia odpowiadającego konkretnym potrzebom w zakresie podnoszenia i zmiany kwalifikacji

Pozytywne rezultaty działań – do czego mają doprowadzić działania?

Udana i szybsza transformacja ekologiczna
Udana i szybsza transformacja cyfrowa
Pomyślna transformacja zawodowa
Zrównoważony wzrost
Osiągnięcie trwałego ożywienia gospodarczego
Produktywność, zrównoważenie i innowacyjność przedsiębiorstw różnej wielkości, w szczególności małych i średnich przedsiębiorstw (MŚP)
Umożliwienie przedsiębiorstwom korzystania z zaawansowanych technologii
Wypełnienie luki między kształceniem i szkoleniem a wymogami szybko zmieniającego się rynku pracy
Stworzenie miejsc pracy o wysokiej jakości
Powstanie nowych możliwości zatrudnienia w srebrnej gospodarce i sektorze opieki
Wysoki poziom zatrudnienia
Mocne systemy ochrony socjalnej
Rozwój osobisty

Obraz obywatela – jacy mają być obywatele?

Wykwalifikowana, innowacyjna siła robocza, zdolna do kształtowania transformacji ekologicznej i cyfrowej oraz do dostosowywania się do niej
Chcą zapewnić sobie zdolność do zatrudnienia i rozwój kariery
Pragną mieć dostęp do dalszej nauki i móc uczyć się dla własnego rozwoju osobistego
Regularnie uczą się przez całe życie
Mają otwarte perspektywy
Mają solidny zestaw umiejętności
Mają odpowiednie umiejętności dopasowane do danego stanowiska pracy
Są dostosowani do zmieniającego się rynku pracy i funkcjonują na nim z sukcesem
Łatwiej utrzymują zatrudnienie i radzą sobie w przypadku zmiany pracy
Mają zwiększone szanse na zatrudnienie
Efektywnie pracują i korzystają z zaawansowanych technologii
Angażują się w aktywne i odpowiedzialne obywatelstwo
Prowadzą europejski styl życia
Są siłą napędową zmian
Są zabezpieczeni w niepewnych czasach

Obraz Unii Europejskiej – jaka ma być UE (gospodarka i społeczeństwo)?

Zasobooszczędna
Niskoemisyjna
Neutralna dla klimatu
Cyfrowa
O obiegu zamkniętym
Zrównoważona
Sprawiedliwa

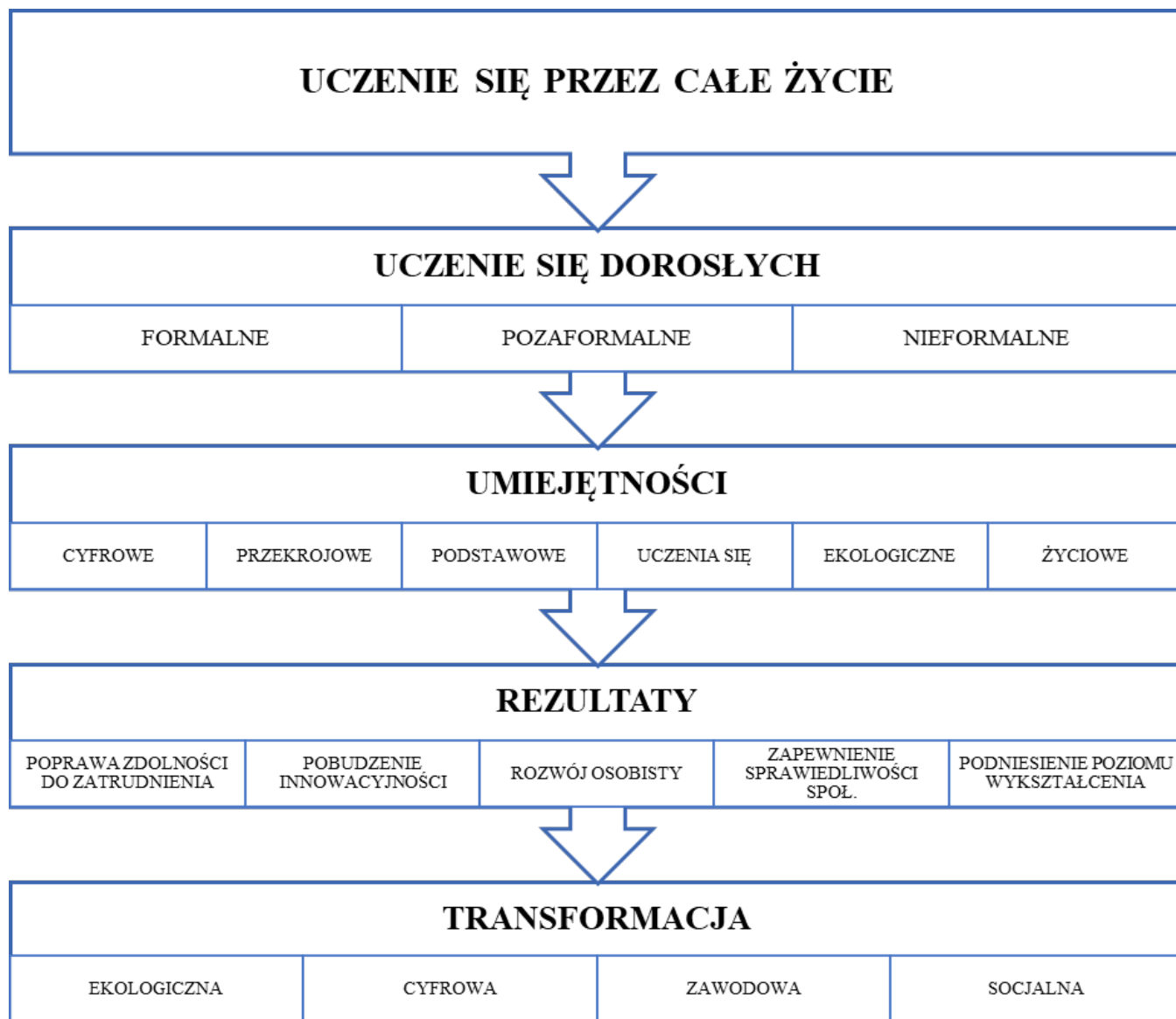
Odporna
Liderska, wiodąca
Silna
Konkurencyjna
Inkluzywna, włączająca
Spójna
Ekologiczna

Źródło: opracowanie własne

Przedstawione powyżej drzewo kodowe ujawnia logikę polityki UE w zakresie uczenia się dorosłych, od przyświecających jej założeń, przez konieczne do podjęcia działania, po ostateczną pożądaną wizję Europy i jej obywateli. Diagnoza sytuacji jest klarowna. Żyjemy w świecie radykalnych i szybko następujących zmian, wychodzimy z kryzysu po pandemii, które odsłaniają niedobory i niedopasowanie umiejętności Europejczyków, co w kontekście oczekiwań pracodawców przekłada się na lukę kompetencyjną. Osoby dorosłe nie chcą podejmować dalszego kształcenia po zakończeniu etapu edukacji formalnej, szczególnie ci o niskich kwalifikacjach i niskim poziomie wykształcenia. W takim kontekście konieczne jest uruchomienie zestawu działań, które zachęcą osoby pracujące i bezrobotne do ponownego podjęcia aktywności edukacyjnej, rozumianej jako rozwój różnych umiejętności. Postuluje się radykalną zmianę paradygmatu i skonstruowanie skutecznej polityki publicznej opartej o szereg inwestycji w systemy kształcenia i szkolenia, tak by udostępnić możliwość uczenia się przez całe życie wszystkim zainteresowanym. Należy wspierać różne ścieżki uczenia się – formalne, pozaformalne i nieformalne oraz atrakcyjne programy. Powinny one umożliwiać weryfikację zdobytych w ten sposób efektów uczenia się i walidację kwalifikacji. Tak rozumiane uczenie się dorosłych ma doprowadzić do transformacji ekologicznej, cyfrowej i zawodowej UE. Analiza wyraźnie pokazuje, że wspieranie umiejętności jest bardzo mocno powiązane z zagadnieniami rozwoju ekonomicznego, rynku pracy i zatrudnienia. Inwestowanie w umiejętności obywateli ma przynieść skutek w postaci rozwoju osobistego, ale także sektora przedsiębiorstw i całej wspólnoty gospodarczej. Zdobywanie odpowiednich umiejętności ma przystosować obywateli do zmieniającego się rynku pracy, co docelowo ma zmniejszyć zagrożenie bezrobociem. To, innymi słowy, wysłanie do Europejczyków komunikatu, że raz zdobyte umiejętności nie są wystarczające, a ich aktualizacja i przekwalifikowanie będzie koniecznością. Obywatel jest postrzegany w kategorii pracownika, który dzięki zapewnieniu mu dostępu do elastycznych ścieżek uczenia się będzie miał zwiększone szanse na zatrudnienie, będzie lepiej dopasowany do miejsca pracy, łatwiej odnajdywał się wobec zmian, gotowy do uczenia się, ciągłego rozwoju, co ostatecznie uczyni go siłą napędową czekającej UE transformacji. Ta z kolei ma sprawić, że społeczeństwo i gospodarka europejska będą zrównoważone, neutralne dla klimatu, inkluzywne, cyfrowe i konkurencyjne.

Wydaje się, że pomimo zwrócenia się w stronę obywatela, któremu przypisano niezbywalne prawo do edukacji w każdym wieku, i mimo że podjęto działania na rzecz zindywidualizowania i dopasowania ścieżek poprawy umiejętności do stylu życia osób dorosłych, obywatel nadal funkcjonuje w kategoriach zasobu i kapitału ludzkiego. Wraz z zyskiwaniem możliwości obywatel ponosi coraz większą odpowiedzialność za swój rozwój osobisty i zawodowy. Został również włączony w machinę zmian, których powodzenie zależy od jego aktywności. W ramach UE szuka się zatem skutecznych sposobów, by jak najwięcej osób z tego prawa skorzystało, wprowadzając specjalne programy, narzędzia motywacji i środki finansowe. Innymi słowy, chce się sprawić, by Europejczycy bez względu na okoliczności mogli i chcieli się uczyć, czyniąc Europę odporną na nieprzewidziane zdarzenia.

Rysunek 3 Logika polityki uczenia się dorosłych

Źródło: opracowanie własne

5. WNIOSKI

Wszystkie podejmowane w analizowanych dokumentach prawa, postulaty, działania takie jak krzewienie kultury uczenia się przez całe życie, prawo do edukacji dla każdego, rozwój umiejętności, uznawanie różnych sposobów ich osiągania czy przybliżanie systemów kształcenia do ludzkich potrzeb, należy uznać za pozytywne i godne wsparcia. Trudno nie zgodzić się również, że współcześnie edukacja może być motorem postępu i potrzebnych zmian zmierzających w kierunku większej równości, sprawiedliwości, inkluzywności. Z zadowoleniem należy przyjąć także dążenie do transformacji ekologicznej i uczynienia z Unii Europejskiej gospodarki neutralnej klimatycznie. Warte odnotowania jest zwrócenie uwagi na konieczność wsparcia obywateli w problemach związanych z mobilnością, dostępnością, nierównościami czy potrzebę stałego i regularnego finansowania zamiast dotacji związanych z projektami lub programami. Podobnie warto odnotować opatrzenie kategorii „wzrostu” czy „gospodarki” takimi przymiotnikami jak sprawiedliwa, spójna, zrównoważona, włączająca. To wszystko pozwala na wysnucie przypuszczenia o zmiękczeniu narracji ekonomicznej, która dominowała w ostatnich dekadach. Być może jest to efekt pandemii, a być może braku oczekiwanej skuteczności wcześniejszego języka. Mimo to wydaje się, że nie ma szans na deinstrumentalizację uczenia się. Potencjał edukacyjny wszystkich obywateli, w tym dorosłych, pozostaje zasobem do zmobilizowania. Zwiększenie uczestnictwa w uczeniu się pozostaje środkiem do celów pośrednich (rozwój przedsiębiorstw) i finalnych (dwojaka transformacja). By osiągnąć te cele, próbuje się zarówno aktualizować, jak i podkreślać znaczenie wcześniej zdobytej wiedzy, umiejętności i kompetencji. Postuluje się uczenie międzygeneracyjne oraz w różnych wspólnotach. Kraje członkowskie zachęca się do rozwoju

poradnictwa i wsparcia w rozwijaniu karier obywateli. Możliwość uczenia się ma być wszechobecna i przenikać każdą naszą aktywność, czego wyrazem jest podkreślanie znaczenia edukacji nieformalnej, poprzez promowanie, cenie i pełne uznawanie zdobytych tą drogą umiejętności i kompetencji. W tym kontekście pojawia się pytanie, czy ten rodzaj polityki należy odczytywać jako formę wsparcia, czy rodzaj dyscyplinowania?

BIBLIOGRAFIA

Baily, S. (2011). *Speaking up: Contextualizing women's voices and gatekeepers' reactions in promoting women's empowerment in rural India*. *Research in Comparative and International Education*, 6(1), 107-118. Commission of the European Communities. (2000). Memorandum on lifelong learning. https://arhiv.acs.si/dokumenti/Memorandum_on_Lifelong_Learning.pdf

CEC: Commission of the European Communities. (2001). *Making a European area of lifelong learning a reality* (COM(2001) 678 final). <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2001:0678:FIN:EN:PDF>

CEC: Commission of the European Communities. (2006a). *Recommendation on key competences for lifelong learning* (2006/962/EC). <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2006:394:0010:0018:en:PDF>

CEC: Commission of the European Communities. (2006b). *Communication on adult learning: It is never too late to learn*. <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2006:0614:FIN:EN:PDF>

CEC: Commission of the European Communities. (2007). *Action plan on adult learning: It is always a good time to learn*. <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2006:0614:FIN:EN:PDF>

Council of the European Union. (1996). *Council Conclusions on a strategy for lifelong learning* (97/C 7/02). <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/cbe5b068-0047-4920-9fd0-15b852df1c1f/language-en>

Czyżewski, M. (1997). *W stronę teorii dyskursu publicznego*. W: M. Czyżewski, S. Kowalski i A. Piotrowski (red.), *Rytualny chaos. Studium dyskursu publicznego*. Wyd. Aureus.

Delors, J. (1993). *Growth, competitiveness, employment: The challenges and ways forward into the 21st century*. *Bulleting of the European Communities*, Special Supplement 6/93.

Eurostat. (2016). *Classification of learning activities (CLA). Manual. Edition 2016*. Publications Office of the European Union.

Eurostat. (2020). *Being young in Europe today – demographic trends*. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Being_young_in_Europe_today_-_demographic_trends

Fleming, T. (2016). *Reclaiming the emancipatory potential of adult education: Honneth's critical theory and the struggle for recognition*. *European Journal for Research on the Education and Learning of Adults*, 7(1), 13-24.

Fleming, T., & Finnegan, F. (2014). *Critical theory and non-traditional students in Irish higher education*. W: F. Finnegan, B. Merrill i C. Thunborg (eds.), *Student Voices on Inequalities in European Higher Education* (s. 51-62). Routledge.

Górnica, J., Kubica, W., Worek, B. (2022). *Bilans Kapitału Ludzkiego 2022/2021. Rozwój kompetencji – uczenie się dorosłych i sektor szkoleniowo-rozwojowy*. PARP.

Holford, J., Boyadjieva, P., Clancy, S., Hefler, G., Studená, I. (ed.). (2023). *Lifelong learning, young adults and the challenges of disadvantage in Europe*. Palgrave Macmillan.

Komisja Europejska. (2010). *Europa 2020. Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu (KOM(2010) 2020)*. https://ec.europa.eu/eu2020/pdf/1_PL_ACT_part1_v1.pdf

Komisja Europejska. (2012). *Nowe podejście do edukacji. Inwestowanie w umiejętności na rzecz lepszych efektów społeczno-gospodarczych (COM(2012) 669 final)*. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52012DC0669&from=EN>

Komisja Europejska. (2019). *Wytyczne polityczne na następną kadencję KE Ursuli von der Leyen (2019–2014)*. https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/political-guidelines-next-commission_pl.pdf

Komisja Europejska. (2020b). *Monitor Kształcenia*. <https://op.europa.eu/webpub/eac/education-and-training-monitor-2020/pl>

Komisja Europejska. (2020a). *Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów – Europejski program na rzecz umiejętności służący zrównoważonej konkurencyjności, sprawiedliwości społecznej i odporności*. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020DC0274&from=PL>

Komisja Europejska. (2020b). *Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów w sprawie utworzenia europejskiego obszaru edukacji do 2025 r. (COM(2020) 625 final)*. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020DC0625&from=PL>

Komisja Europejska. (2021). *Plan działania na rzecz realizacji europejskiego filaru praw socjalnych*. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/HTML/?uri=CELEX:52021DC0102&from=PL>

Komisja Europejska, EACEA, Eurydice. (2021). *Edukacja i szkolenia dorosłych w Europie. Ścieżki prowadzące do umiejętności i kwalifikacji. Raport Eurydice*. Urząd Publikacji Unii Europejskiej. https://www.frse.org.pl/brepo/panel_repo_files/2022/09/21/nfjqlx/edukacjadoroslychpl.pdf

Lawn, M. (2011). *Standardizing the European education policy space*. *European Educational Research Journal*, 10(2), 259–272.

Lawn, M., Grek, S. (2012). *Europeanizing education: Governing a new policy space*. Symposium Books. <https://doi.org/10.15730/books.78>

Lisowska-Magdziarz, M. (2004). *Analiza zawartości mediów. Przewodnik dla studentów*, Uniwersytet Jagielloński.

Michalczyk, S. (2009). *Uwagi o analizie zawartości mediów*. *Rocznik Prasoznawczy*, 3, 9–109.

Nasalska, E. (1982). *Kierunki rozwoju analizy treści*. *Studia Socjologiczne*, 3–4(17), 51–67.

Official Journal of the European Communities. (1992). *Treaty on European Union*. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:11992M/TXT>

Palska, H. (1999). *Badacz społeczny wobec tekstu. Niektóre problemy analizy jakościowej w socjologii i teorii literatury*. W: H. Domański, K. Lutyńska, W. Rostocki (red.), *Spojrzenie na metodę. Studia z metodologii badań socjologicznych*. Wydawnictwo IFiS PAN.

Parlament Europejski, Rada Unii Europejskiej. (2008). *Zalecenie Parlamentu Europejskiego i Rady w sprawie ustanowienia europejskich ram kwalifikacji dla uczenia się przez całe życie*. [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32008H0506\(01\)&from=PL](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32008H0506(01)&from=PL)

Parlament Europejski, Rada Unii Europejskiej, Komisja Europejska. (2017). *Europejski filar praw socjalnych*. https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/social-summit-european-pillar-social-rights-booklet_pl.pdf

Parry, G., Osborne, M., Scott, P. (2023). *Access, lifelong learning and education for all*. Palgrave Macmillan Cham.

Rada Europy. (2019). *Nowy program strategiczny na lata 2019–2024*. <https://www.consilium.europa.eu/media/39919/a-new-strategic-agenda-2019-2024-pl.pdf>

Rada Unii Europejskiej. (2009). *Konkluzje Rady z dnia 12 maja 2009 r. w sprawie strategicznych ram europejskiej współpracy w dziedzinie kształcenia i szkolenia („ET 2020”) (2009/C 119/02)*. [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52009XG0528\(01\)&from=PL](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52009XG0528(01)&from=PL)

- Rada Unii Europejskiej. (2011). *Rezolucja Rady w sprawie odnowionej europejskiej agendy w zakresie uczenia się dorosłych*. [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32011G1220\(01\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32011G1220(01)&from=EN)
- Rada Unii Europejskiej. (2012). *Zalecenie Rady w sprawie walidacji uczenia się pozaformalnego i nieformalnego (2012/C 398/01)*. [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32012H1222\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32012H1222(01))
- Rada Unii Europejskiej. (2012). *Zalecenie Rady z dnia 20 grudnia 2012 w sprawie walidacji uczenia się pozaformalnego i nieformalnego (2012/C 398/01)*. [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32012H1222\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32012H1222(01))
- Rada Unii Europejskiej. (2016). *Zalecenie Rady z dnia 19 grudnia 2016 r. w sprawie ścieżek poprawy umiejętności: nowe możliwości dla dorosłych*. [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016H1224\(01\)&from=IT](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32016H1224(01)&from=IT)
- Rada Unii Europejskiej. (2017). *Zalecenie Rady z dnia 22 maja 2017 r. w sprawie europejskich ram kwalifikacji dla uczenia się przez całe życie i uchylające zalecenie Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 23 kwietnia 2008 r. w sprawie ustanowienia europejskich ram kwalifikacji dla uczenia się przez całe życie (2017/C 189/03)*. <https://europa.eu/europass/system/files/2020-05/Legal%20text-PL.pdf>
- Rada Unii Europejskiej. (2018). *Zalecenie Rady z dnia 22 maja 2018 r. w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie (2018/C 189/01)*. [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604\(01\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604(01)&from=EN)
- Rada Unii Europejskiej. (2021a). *Rezolucja Rady w sprawie nowej europejskiej agendy w zakresie uczenia się dorosłych na lata 2021–2030*. [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32021G1214\(01\)&from=PL](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32021G1214(01)&from=PL)
- Rada Unii Europejskiej. (2021b). *Rezolucja Rady w sprawie strategicznych ram europejskiej współpracy w dziedzinie kształcenia i szkolenia na rzecz europejskiego obszaru edukacji i w szerszej perspektywie (2021–2030) (2021/C 66/01)*. [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32021G0226\(01\)&from=PL](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32021G0226(01)&from=PL)
- Rada Unii Europejskiej. (2021c). *Zalecenie Rady w sprawie indywidualnych rachunków szkoleniowych*. [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32022H0627\(03\)&from=PL](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32022H0627(03)&from=PL)
- Rada Unii Europejskiej. (2021d). *Wniosek Zalecenie Rady w sprawie europejskiego podejścia do mikroświadczeń na potrzeby uczenia się przez całe życie i zdolności do zatrudnienia*. https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:9fb5131e-30e9-11ec-bd8e-01aa75ed71a1.0016.02/DOC_2&format=PDF
- Rada Unii Europejskiej. (2022). *Wniosek Zalecenie Rady w sprawie uczenia się na rzecz zrównoważenia środowiskowego*. <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzienniki-UE/zalecenie-rady-z-dnia-16-czerwca-2022-r-w-sprawie-uczenia-sie-na-rzecz-69584603>
- Rizzo, S. (2017). *The politics of knowledge that govern the European Union lifelong learning policy space – A Foucauldian reading*. Doctoral School in Educational Sciences at the Faculty of Language and Literature, Humanities, Arts and Education at the Université du Luxembourg.
- Szczepaniak, K. (2012). *Zastosowanie analizy treści w badaniach artykułów prasowych – refleksje metodologiczne*. Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Sociologica, nr 42, 83–112.
- Tett, L. (2018). *Participation in adult literacy programmes and social injustices*. W: M. Milana, S. Webb, J. Holford, R. Waller, P. Jarvis (eds.), *Palgrave International Handbook on Adult and Lifelong Education and Learning* (s. 359–374). Palgrave Macmillan.
- Volles, N. (2014). *Lifelong learning in the EU: Changing conceptualisations, actors, and policies*. Studies in Higher Education, 1–21. <https://doi.org/10.2139/ssrn.2511176>
- Worek, B. (2019). *Uczące się społeczeństwo. O aktywności edukacyjnej dorosłych Polaków*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego. <https://eur-lex.europa.eu/homepage.html>